Rajmund Pietkiewicz

"Christian Hebraism in Eastern Central Europe from the Renaissance to the Enlightenment", Wittenberga, 18-21 III 2012

Collectanea Theologica 83/4, 215-219

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Collectanea Theologica
83(2013) nr 4

RAJMUND PIETKIEWICZ, WROCŁAW

CHRISTIAN HEBRAISM IN EASTERN CENTRAL EUROPE FROM THE RENAISSANCE TO THE ENLIGHTENMENT WITTENBERGA, 18-21 III 2012

Problematyka związana z chrześcijańskimi studiami hebraistycznymi w Europie Zachodniej od dłuższego czasu stanowi przedmiot badań wielu naukowców pracujących w Europie Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych. Zupełnie inaczej prezentuje się zagadnienie chrześcijańskiej hebraistyki uprawianej w Europie Centralnej i Wschodniej, która w światowej literaturze powszechnie dostępnej w tzw. językach kongresowych, stanowi swoistą „białą plamę". Dotychczasowe, niezbyt liczne opracowania tej problematyki ukazywały się w językach lokalnych badaczy. Bariery językowe i do niedawna jeszcze polityczne sprawiły, że ten obszar badań, jak do tej pory, został odkryty tylko w bardzo niewielkim stopniu.

W celu wypełnienie tej „białej plamy" Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle-Wittenberdze zorganizował międzynarodową konferencję poświęconą chrześcijańskim studiom hebraistycznym w Europie Centralnej i Wschodniej w okresie od renesansu do oświecenia. Organizatorzy wyznaczyli dwa cele obrad: wstępny przegląd stanu badań nad chrześcijańską hebraistyką w Europie Centralnej i Wschodniej; zawiązanie międzynarodowego zespołu naukowców reprezentujących różne dyscypliny badające zjawisko chrześcijańskich studiów hebraistycznych.

Konferencja zgromadziła prawie 40 naukowców z 10 krajów Europy (Niemcy, Polska, Litwa, Białoruś, Estonia, Rosja, Rumunia, Węgry, Słowenia, Słowacja). Obecny był również prof. Stephen B u r n e t t ze Stanów Zjednoczonych, najwybitniejszy badacz chrześcijańskiej hebraistyki w Europie XVI i XVII w. (University of Nebraska-Lincoln) oraz prof. Daniel J. L a s k e r z Izraela (Ben-Gurion University of the Negev, Beer-Sheva).

Podczas obrad wygłoszono 23 referaty przygotowane w języku angielskim lub niemieckim. Dwa z nich miały charakter ogólny: S. B u r n e t t zaprezentował syntetyczne opracowanie historii chrześcijańskich studiów hebraistycznych w Europie Wschodniej w okresie sporów wyznaniowych

w latach 1520-1660 (*Christian Hebraism in Eastern Europe in a Time of Confessional Conflict [1520-1660]*); Johannes T h o n (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg) podczas wieczornego wykładu w drugim dniu konferencji (19 marca) ukazał znaczenie Uniwersytetu w Wittenberdze dla kształcenia hebraistów z Europy Środkowo-Wschodniej (*Hebraisten aus dem* östlichen *Mitteleuropa an der Wittenberger Universität*). Pozostałe prelekcje zostały podzielone na 8 sesji według kryterium geograficznego zależnie od obszaru, którego hebraistyka stanowiła przedmiot wykładu: Polska, Białoruś i Litwa, Estonia, Rosja i Ukraina, Rumunia, Słowenia, Słowacja, Węgry.

Polskę reprezentowali ks. Rajmund P i e t k i e w i c z (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu) oraz Maciej T o m a l (Uniwersytet Warszawski). Pierwszy z prelegentów zaprezentował syntetyczne ujęcie problematyki recepcji studiów hebraistycznych w renesansowej Polsce (*The Reception of Christian Hebrew Studies in Renaissance Poland*). Natomiast drugi przedstawił propozycję interpretacji hebrajskiej (jak on przypuszcza) inskrypcji na „Szczerbcu" mieczu koronacyjnym królów polskich (*A Hebrew[?] Inscription on the Polish Coronation Sword Called „Szczerbiec"*).

Druga sesja była zadedykowana hebraistyce w Wielkim Księstwie Litewskim. Arūnas B a u b l y s (Klaipėdos Universitetas) zapoznał słuchaczy z kontekstem kulturowym reformacji w Wielkim Księstwie Litewskim, zwracając szczególną uwagę na proces kształcenia pastorów i pierwszych litewskich tłumaczy Biblii (*Kultureller Kontext der Reformation im Großfürstentum Litauen: Die Ausbildung der Pastoren und die ersten Bibelübersetzungen*). Kolejny prelegent, Daniel J. L a s k e r (Ben-Gurion University of the Negev, Beer Sheva), zajął się karaimizmem we Europie Wschodniej (*Eastern European Karaism and Christian Hebraism in the Early Modern Period*). Remigijus Š e m e k l i s (Klaipėdos Universitetas) wygłosił wykład o znaczeniu chrześcijańskich studiów hebraistycznych dla litewskiego piśmiennictwa religijnego, ze szczególnym uwzględnieniem tłumaczeń Pisma Świętego na język litewski (*Christian Hebraism: Its Influence on Lithuanian Religious Writings and Old Testament Translations*). Sesję poświęconą Wielkiemu Księstwu Litewskiemu zamknęła prelekcja Iriny S y n k o w e j (Минский Институт Управления) i Michaela T a r e l k o (Нацыянальная Акадэмія Навук Беларусі) poświęcona międzywyznaniowym polemikom wokół tłumaczeń Starego Testamentu (głównie Szymona Budnego) obecnych w tatarskich rękopisach w języku polskim pisanych arabskim alfabetem (*The Translations of the Old Testa-*

ment in the Inter-confessional Polemic in the Early Modern Period in the Grand Duchy of Lithuania).

Trzecia sesja obejmowała tylko jeden wykład Kristiiny R o s s (Eesti Keele Institut, Tallinn). Prelegentka poświęciła go hebrajskim wpływom na estońskie tłumaczenia Starego Testamentu w XVII i XVIII w. (*Hebrew Impact on the Estonian Old Testament Translations of the 17th/18th Centuries*).

Czwarta sesja (20 marca) została zadedykowana recepcji chrześcijańskich studiów hebraistycznych w Rosji i na Ukrainie. Swetlana M e n g e l (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg) zapoznała uczestników konferencji z postacią wybitnego lingwisty ukraińskiego Simeona Todorskijego (1701-1754), pierwszego ruskiego prawosławnego hebraisty (*Von Kiev nach Halle, von Halle nach Kiev: Simeon Todorskij [1701-1754], der erste russisch-orthodoxe Hebraist*). Ekaterina K i s l o v a (Московский Государственный Университет имени М.В.Ломоносова) zaprezentowała znaczenie języka hebrajskiego w formacji intelektualnej kleryków prawosławnych w XVIII-wiecznej Rosji (*The Hebrew Language in the Education of Clerics in 18th Century Russia: Teaching and Concepts of that Language*).

Piąta, najobszerniejsza sesja, została zadedykowana hebraistyce rumuńskiej. Ladislau G y é m á n t (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca) zaprezentował postać Iona Budai-Deleanu, pierwszego hebraisty rumuńskiego oświecenia (*Ion Budai-Deleanu [1763-1820], the First Hebraist of the Romanian Enlightenment*). Następnie János M o l n á r (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca) zapoznał słuchaczy z problematyką nauczania w języku hebrajskim w XVII-wiecznym Siedmiogrodzie (*Unterricht in der hebräischen Sprache in Siebenbürgen im 17. Jahrhundert: János Apáczai Csere Und das Collegium Academicum*). Hebrajskim manuskryptom z XVI i XVII-wiecznych transylwańskich prywatnych bibliotek (*Hebrew Manuscripts and Private Christian Collectors in 16th-18th Century Transylvania*) poświęciła swoje wystąpienie Felicia W a l d m a n (Universitatea din Bucureşti). Wpływom chrześcijańskiego hebraizmu na kulturę Sasów zamieszkujących Transylwanię (*The Influence of Christian Hebraism on the Culture of the Transylvanian Saxons*) zadedykował swój referat Stefan S c h o r c h (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg), główny organizator konferencji. Rumuńską sesję zamknęła Kornélia K o l t a i (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) wykładem o Simonie Péchim, przywódcy transylwańskiego ruchu sabatariańskiego w XVII w. (*Simon Péchi, the Head of the Transylvanian Sabbatarian Movement [17th century]*).

Szósty blok wykładów był poświęcony studiom hebraistycznym w Słowenii. W pierwszym referacie Francka P r e m k (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana) zaprezentowała rolę języka hebrajskiego w słoweńskim piśmiennictwie z XVI w. (*Hebräisch in den slowenischen Schriften des 16. Jahrhundert*). W drugim wystąpieniu Janez P r e m k (Forschungs- und Dokumentationszentrum „Jüdisches Archiv Sloweniens", Ljubljana) ukazał rolę języka hebrajskiego dla słoweńskiej kontrreformacji (*Die slowenische Hebraistik während und nach der Gegenreformation*).

Jeden wykład (siódma sesja), wygłoszony przez Dávida B e n k a (Univerzita Komenského v Bratislave), był poświęcony nauczaniu języka hebrajskiego w luterańskich szkołach w Słowacji w okresie od XVI do XVIII w. (*Der Hebräischunterricht an den evangelischen Schulen auf dem Gebiet der heutigen Slowakei im 16.-18. Jahrhundert*).

Ostatni dzień konferencji (21 marca) został zadedykowany chrześcijańskiej hebraistyce na Węgrzech (ósma sesja). József Z s e n g e l l é r (Károli Gáspár Református Egyetem) na przykładzie dydaktycznej i pisarskiej działalności węgierskiego hebraisty György'a Komáromiego Csipkésa przedstawił słuchaczom znaczące zależności między hebraistyką niderlandzką (Utrecht) a węgierską (*György Komáromi Csipkés [1628-1678] and the Influence from the Netherlands on Christian Hebraism in Hungary*). Sándor E n g h y (Sárospataki Református Teológiai Akadémia) w swoim wystąpieniu zajął się nauczaniem języka hebrajskiego w kalwińskim kolegium w Sárospatak w XVI i XVII w. (*Die hebräische Sprache im Reformierten Kollegium von Sárospatak im 16. und 17. Jahrhundert*). Zoltán K u s t á r (Debreceni Református Hittudományi Egyetem) na przykładzie działalności translatorskiej Petrusa Meliusa Juhásza ukazał początki hebraistyki w Debreczynie i jej związki z Wittenbergą (*Die Anfänge der Hebraistik in Debrecen: Petrus Melius Juhász [1536-1572] als Bibleübersetzer, am Beispiel des Buches Hiob*). Ostatni referat wygłosił Zoltán C s e p r e g i (Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest), który zaprezentował hebraistyczne aspekty egzegetycznych prac Christopha Mandeli z Budy (*Die exegetischen Schriften von Christoph Mandel aus Ofen/Buda [ca. 1536--1557]*).

Po każdym z referatów miała miejsce dyskusja. Na podkreślenie zasługuje sprawna organizacja i przyjazna atmosfera. Organizatorzy przewidzieli również w przerwach między wykładami czas na zorganizowane zwiedzanie Wittenbergi, szczególnie miejsc ważnych do zrozumienia początków reformacji.

Podczas konferencji prezentowano także pozycje książkowe dotyczące studiów hebraistycznych, które ukazały się w ostatnim czasie. Najważniejszą z nich była książka Stephena G. Burnetta, *Christian Hebraism in the Reformation Era* (*1500-1660*). *Authors, Books, and the Transmission of Jewish Learning* (Library of the Written Word, 19, Brill, Leiden-Boston 2012).

Postawione przez organizatorów cele konferencji zostały w pełni zrealizowane. Zawiązała się, na razie nieformalna, grupa naukowców badających zjawisko studiów hebraistycznych w Europie Wschodniej i Centralnej. Nawiązano wiele kontaktów osobistych ułatwiających wymianę doświadczeń oraz informacji o wynikach prowadzonych badań, istniejących źródłach i publikacjach. Niebawem zostanie utworzona strona internetowa ułatwiająca wymianę informacji. Wygłoszone referaty nakreśliły wstępny obraz obszarów wartych przebadania inspirując do dalszych poszukiwań. Jednym słowem konferencja była bardzo ważnym, inicjującym krokiem w zorganizowanych, międzynarodowych i interdyscyplinarnych badaniach nad zjawiskiem recepcji studiów hebraistycznych oraz wpływów kultury i myśli żydowskiej na środowiska chrześcijan różnych denominacji z Europy Centralnej i Wschodniej. Kolejna konferencja poświęcona podobnej tematyce ma odbyć się w 2014 r. w Budapeszcie.

ks. Rajmund Pietkiewicz, Wrocław